

MİLLÎ MÜCADELEDE FARKLI MEŞRUIYET TİPLERİ

Dr. Osman DEMİRBAŞ*

Abstract

This study aims to show that there exists more than one type of legitimacy in the Turkish National Liberation Movement. In this regard, the relationship between traditional and modern legitimacy was used to the advantage of modern legitimacy. That is to say, traditional and modern legitimacy coexisted. In the first section, the National Movement's stance against the Caliph-Sultan is dealt with; in the second one, the religious character of the opening ceremony of the Turkish Grand National Assembly is emphasized. It is also pointed out that Ankara made use of traditional means of legitimation, by showing that "fetwa", an Islamic institution, was used by both sides. Apart from that, this study attempts to demonstrate that Ankara took advantage of the caliphate, by attributing more importance to the caliphate, as compared to the sultanate. Finally, the legal-constitutional process is studied..

I. GİRİŞ

Bu çalışma, Milli Mücadele'nin meşru bir zeminden ayrılmaksızın verildiğini, ancak sözkonusu meşruluğun kaynaklarının birden fazla olduğunu göstermeye yöneliktir. Bu anlamda Milli Mücadele'de geleneksel meşruiyetle, yasal-ussal meşruiyetin yan yana bulunduğunu, birincisinin ikincisi lehine kullanıldığını; halife-sultana doğrudan karşı çıkılmaması, Meclis'in dinsel bir törenle açılması, "fetva"nın karşı bir silah haline dönüştürülmesi, saltanata karşılık hilafetin ön plana çıkarılması ve

* İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Okutmanı

son olarak da yasal-anayasal nasıl bir süreçten geçildiği alt başlıklarıyla belirlemektir. Bu belirleme yapılırken, döneme ilişkin belgeler, Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleriyle Söylev'i esas alınmak suretiyle, sorunun siyaset bilimi açısından ne ifade ettiği irdelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızda, M.Weber'in yapmış olduğu "meşru iktidar tipolojisi"ni esas alacağız. Bunu yaparken Weber'in de belirttiği gibi, "...tarihin sonsuz ve çok yönlü yollarını şematik olarak zorlamak"tan kaçınacağız.¹ Gerçekten de tarihsel olaylar, topluma, zamana ve mekana göre değişiklikler gösterebilir, farklı sonuçlar verebilir. Ancak soyut düzlemde gerçekleştirilen bu tür yöntemlerin, çoğu kez, tarihsel olayların açıklanmasına önemli katkıları olmuştur. Dolayısıyla Weber'in ortaya koyduğu meşruiyet tipleri de, bizim konumuzun açıklanmasında en iyi yol olacaktır.

Temel kavramımız meşruiyet olduğu için, öncelikle bu sözcük tanımlanmaya muhtaçtır. Ferit Devellioğlu'nun Osmanlıca-Türkçe Lügat'inde kökünün şer' olduğu belirtilen "meşru" sözcüğünün karşılığı olarak, "şer'an caiz olan, şeriata izin verdiği, şeriata, kanuna uygun" denilmektedir. Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nün 1983 baskısında meşru sözcüğü, yasanın, dinin ve kamu vicdanının doğru bulduğu" diye tanımlanmaktadır. Biz bu tanımdaki "doğru" yu "uygunluk" anlamında kullanacağız. Çünkü, sözcüğün ifade ettiği anlam, doğruluk değildir. Diğer bir deyişle, meşru olanın doğru olma zorunluluğu yoktur. Meşruluk, tamamen toplumun, sözkonusu kaynakların, yani yasanın veya dinin geçerliliğine olan inancını ifade eder. Geçerlilik de başlıbaşına, meşruluğu açıklayamaz. Nitekim Weber, meşruluk kavramını, "hukuki geçerlik" karşılığı olarak değil, "otoriteye tabi olanlarca beslenen inanç" karşılığında kullanmaktadır.² Bu noktada, bir konsensüs ihtiyacı da ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla yönetilenlerin, siyasal erk hakkındaki fikirlerinde pozitif bir konsensüs olmalıdır. Oluşacak bu konsensüs, tamamen toplumun zihninde yer eden bir anlayış birliğidir ve çoğu kez sayısal olarak ifadesi güçtür.

M. Weber, meşruiyeti, "karizmatik", "geleneksel" ve "yasal-ussal" meşruiyet olarak üç türe ayırmaktadır. Karizmatik meşruiyet, geleneksel ya da rasyonel genel kurallara göre işlemeyen, yönetilenlerin, belli bir kişide varolduğuna inandıkları olağanüstülüğe olan inançtır.³ Geleneksel meşruiyet ise, öteden beri var olduğu bilinen, sanılan ya da ileri sürülen bir şeye olan inancı dayanan hakimiyet olup, karşı gelinmez,

¹Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, 2.b., Türkçesi: Taha Parla, İstanbul: Hürriyet Vakfı yay., 1987, s. 256.

²Münci Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, Ankara: A.Ü.H.F. yay., 1975, s. 61.

³Weber, s. 252-253.

kutsal normlara sahiptir.⁴ Son olarak yasal-ussal meşruiyette itaat, karizma sahibi kişilere ya da kutsal geleneğe değil, herkes için geçerli rasyonel olarak konulmuş normlara ve yasalaradır.⁵

Weber'in ortaya koyduğu bu meşruiyet tipleri, "saf" tipler olup, uygulamadaki tüm hakimiyet tiplerinin bunlardan birine mutlaka uygun olması söz konusu değildir. "Tersine, uygulamadaki örneklerin büyük çoğunluğu, bu saf tiplerin bir bileşimini ya da aralarındaki geçiş halini temsil eder."⁶ Bu anlamda Milli Mücadele'de yer alan geleneksel ve yasal-ussal meşruiyet tipleri, bu geçiş haline önemli bir örnek oluşturmaktadır.

Atatürk, CHP'nin 1927 yılında toplanan ikinci kurultayında okuduğu Söylev'ine, Samsun'a çıktığında genel durumun ne olduğunu tasvirle başlamış, düşünülen kurtuluş yollarını sıraladıktan sonra kendi düşüncesini dile getirmiştir. Ancak, kendi düşüncesini evrelere ayırıp uygulamayı öngören Atatürk, bu evrelerin tamamını ilk anda söylemeyerek, "ulusun vicdanında ve geleceğinde sezdiği büyük gelişme yeteneğini, bir *ulusal sır* gibi vicdanında taşıyarak yavaş yavaş bütün topluma uygulamak zorunda" kalmıştır. Gerçekten de "Müdafaai Hukukçular safha safha gerçekleştirilmesini istedikleri bir eylem programına sahiptiler: Bu hareketin fiililikten kurtularak, yasal organlara sahip olması, bunun için de değişik 1909 Kanunu Esasisi gereğince yasama ve yürütme organlarının oluşturulması; son bir aşamada da, ülke üzerindeki iç ve dış baskılar, bu arada Anadolu-İstanbul ikiliğinin kaldırılarak Müdafaai Hukuk ideolojisine dayalı yeni bir Türk Devletinin kurulması gerekiyordu."⁷

Milli Mücadele'nin bu şekilde evrelere ayrılmış olması, tamamen Mustafa Kemal'in öngördüğü bir stratejidir. Çünkü kendisi daha İstanbul'daki çalışmalarından başlayarak, Anadolu'ya geçinceye değin tüm yasal yolları denemiştir. Mustafa Kemal'in İzzet Paşa kabinesinde yer almak istemesi, bu yaklaşımına örnek gösterilebilir. Ayrıca üzerinde sıkça spekülasyon yapılan Samsun'a gönderilme olayı da, aslında Mustafa Kemal'in daha hareketin başında Saray'la ipleri koparmama ve Anadolu'da ilk anda benimsemeye ihtiyacından dolaydır. Bundan sonraki tüm hareketlerinde de aynı yolu izlediğine tanık olmaktadır. Dolayısıyla denilebilir ki, yerleşik meşruiyeti bir yana

⁴Weber, s. 253.

⁵Weber, s. 256.

⁶Weber, s. 256.

⁷Tanık Zafer Tunaya, "Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Rejimine Geçiş", *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, 3. b., İstanbul: Arba yay., 1994, s.181.

koymaksızın hatta ondan azami ölçüde yararlanmak suretiyle, yeni bir meşruiyet zemini yaratmanın mücadelesi verilmiştir. Böylelikle “kazanılan meşruiyet ilerde, Padişahın dinsel-geleneksel otoritesine karşı, Mustafa Kemal’in halka dayalı otoritesinin kabul edilmesi sürecinde önemli bir görev”⁸ yapmıştır. İşte bu noktada ulusal hareketin meşruiyetinin ne olduğu ve nasıl sağlandığı sorusu ortaya çıkmaktadır ki, buna verilecek en doğru yanıt herhalde ulusal harekette geleneksel meşruiyet ile ulusal egemenliğe dayalı yasal-ussal meşruiyet anlayışının yan yana durduğu şeklinde olmalıdır.

Ulusal harekette geleneksel meşruiyet ile yasal-ussal meşruiyetin yan yana olması, harekete en geniş kitlelerin katılmasını ve bunun sonucunda başarıya ulaşmasını sağlamıştır. Yerleşik anlayışları gözetmeden kalkışılacak bir hareket, daha işin başında ittifaklarını reddetmiş sayılacaktır. Her ne kadar Tanzimat’tan beri süregelen ve İkinci Meşruiyet’le önemli bir ivme kazanan Türk siyasal yaşamındaki modernleşme, toplumda önemli bir değişiklik yaratsa da, bu değişiklik İstanbul ile sınırlı kalmış, Anadolu’ya henüz yeterince yansımamıştır. Anadolu’dan başlatılacak bir harekette doğaldır ki, öncelikle Anadolu insanının bu harekete inanması ve katılması gereklidir. Oysa “Anadolu, tarikatların, küçük kümelerin, yerel geleneklerin egemenliğini sürdürdüğü bir alandı; sorun onu ‘pozitif bilim’ e inandırmaktı...Ana sorun, ‘bilim’ in temel öge olarak ‘din’ in yerine nasıl geçirilebileceğiydi. *Din*, Anadolu insanında evrenle bağlantılı en yüksek meşruiyet kaynağını oluşturmuştu.”⁹

Mustafa Kemal ise daha Samsun’a ayak bastığı andan itibaren ulusal egemenlik anlayışını öne çıkarmak suretiyle en geniş kitlelere ulaşmak istiyordu. Zaten, “ulusal egemenlik” ya da “halk iradesi” gibi ilkeler, “siyasal merkezlerin meşruiyetlerini daha geniş bir toplum tabanına dayandırma arayışlarından kaynaklanmaktadır.”¹⁰ Mustafa Kemal de temelde bu anlayış çerçevesinde hareket etmekle birlikte, bu dönemde ulusal egemenliğin, meşruiyetinin odağı olduğunu dillendirmekten özellikle kaçınmıştır. Bu kaçınma, meşruiyetini en geniş kesime yaymaya çalışan ulusal hareketin, hem “ihtilalci” hem de “gelenekçi” bir tavır sergilemesine yol açmış ve ulusal hareket mensuplarını da çok uğraştırmıştır.¹¹

⁸Rıdvan Akın, **TBMM Devleti (1920-1923)**, İstanbul: İletişim yay., 2001, s. 47.

⁹Şerif Mardin, “Yenileşme Dinamiğinin Temelleri ve Atatürk”, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset**, 7. b., İstanbul: İletişim yay., 1999, s. 232.

¹⁰Cemil Oktay, “Ulusal Egemenlik İlkesinin Türk Siyasal Hayatında Yeri”, **Siyaset Yazıları**, İstanbul: Der yay., 1998, s. 47.

¹¹Bülent Tanör, **Türkiye’de Kongre İktidarları 1918-1920**, İstanbul: Yapı Kredi yay., 1998, s. 241.

Milli Mücadele, aynı zamanda geleneksel meşruiyetten, ulusal egemenlik ilkesine dayalı meşruiyet anlayışına geçişin bir mücadelesidir. Bu, doğal olarak, modernleşme hareketinin en temel parçasıdır. Eğer Türk Devrimi'ni, Türkiye'nin modernleşme çabasının en üst noktası olarak değerlendiriyorsak, geleneksel anlayışların kırıldığı ve yerine modern bakışların egemen olduğu bir toplumda, herhalde yönetenlerin meşruluğu da modern anlayışlara uygun olmak durumundadır. Ancak bunun bir süreç olduğu ve bu süreç içerisinde geleneksel ile modern olanın iç içe olabileceğini gözardı etmemek gereklidir.

II. HALİFE-SULTAN KARŞISINDA ULUSAL HAREKET

Türkiye'nin modernleşme çabasında Milli Mücadele dönemine değin meydana gelen siyasal gelişmeler ve değişimler, halife-sultan gerçeğinden hiçbir zaman ayrılmamıştır. Osmanlı'daki en önemli gelişme olarak ortaya çıkan II.Meşrutiyet hareketi de dahil olmak üzere, hiç bir hareket halife-sultana karşı ya da onu yoksayan bir yerden hareket etmemiştir.

Ulusal hareket de ilk anda halife-sultana karşı davranmamış, aksine padişahın düşman elinde tutsak olduğunu, dolayısıyla da verdiği kararların düşmanların baskısı sonucu olduğunu, Anadolu'daki hareketin, aynı zamanda, tutsak padişahı da düşmanın elinden kurtaracağı dile getirilmiştir. İtilaf Devletleri'nin İstanbul'da bulunması, ulusal hareketin, padişahın tutsak olduğu propagandasını yapmasına olanak sağlamıştır. Bir anlamda ulusal hareket ilk anda meşruiyetini düşman işgaline dayandırmıştır. Ancak ilk anda düşmanı yurttan atma anlayışı üzerinde yaratılan meşruiyet, daha sonra sınırlarını genişleterek, düşmanla işbirliği yapan halife-sultanın kişiliğinde Osmanlı hanedanının meşruiyetini tartışmaya açarak, hanedan ve dolayısıyla saltanatın meşruiyetini yitirmesini sağlamıştır.

Halife-sultanlı İstanbul'un meşruiyetini yitirmesi için her ne kadar ulusal hareketin önemli bir rolü olmuşsa da, İstanbul'un ve padişahın kendisi de ulusal harekete karşı aldıkları tutum ve yasal yollardan ayrılması, Ankara'yı İstanbul karşısında üstün konuma taşımıştır. İzzet Paşa kabinesi döneminde pek bir şey yapamayan padişah, İzzet Paşa'nın istifası üzerine Tevfik Paşa'nın hükümeti kurması ve Meclis-i Mebusan'dan güvenoyu alması sonucunda, ilk önce yasal ve anayasal yükümlülüklerinden sıyrılmış, ardından da parlamentoyu feshederek tek otorite olmak istemiştir. Bilindiği gibi İzzet Paşa'nın istifası da padişahın sadrazamın yetki alanına müdahalesinden kaynaklanmıştı. Oysa aynı zamanlarda Anadolu'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, kendi bölgeleri ile sınırlı da olsa kongreler toplamak ve halktan en geniş desteği almak uğraşı içindeydi. Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçmesinden sonra bu hareket ulusal bir nitelik kazanarak tüm Anadolu'yu kapsamıştır. İşte, Sivas Kongresi'nden sonra ülkede iktidar

olan Heyet-i Temsiliye, adım adım fiililikten çıkıp meclisli bir rejimle yasalığa doğru ilerlerken, halife-sultanlı İstanbul yasalıktan fiililiğe doğru kaymıştır.¹²

Milli Mücadele, ülkede tüm kesimlerin desteğini almayı hedeflemiş ve bunu hemen hemen başarmıştır. Doğaldır ki bu, düşmana karşı verilen desteğin bir ifadesidir. Aksi takdirde ulusal hareketin bu denli geniş bir ittifakı kurması olanaksızdır. Öncelikli hedef de düşmanı yurttan atmak olunca, bu ittifakın sürdürülmesi için azami gayret gösterilmiştir. Sivas Kongresi'nden sonra padişaha yazılan arzıda, firkacılıkla ilgilerinin ohnadığı dile getirilirken, aslında bu yolla padişaha sadakatlerinin sürdürdüğünü ifade etmektedirler. Çünkü padişah, Anadolu'daki bu hareketin bir İttihatçı hareket olmasından büyük endişe duymaktadır. Yazılan bu arıza ile padişahın korkuları giderilmeye çalışılmıştır.

İşte böyle bir ortamda ulusal hareket söylemini, padişahı kurtarmak üzerine kurmuştur. Düşmana karşı oluşan geniş cephenin dağılmaması adına sürdürülen bu söylemden zaman zaman kopma çabası bile büyük tepki ile karşılaşacaktır. Nitekim Mustafa Kemal Büyük Millet Meclisi'ne "Kurucu Meclis" adını vermek istediğinde, bu ismin yaptığı çağrışım, çoğunluk tarafından hoş karşılanmamıştır. Çünkü bu isim, ülkede yeni bir iktidar seçeneğinin arandığını ifade etmektedir. Oysa çoğunluğun henüz başka bir iktidar seçeneğine ihtiyacı yoktur ve bu tür arayışlara da karşıdır. Bu durum pek tabii ki, hâlâ İstanbul'un meşru olarak görülmesinden ve kendilerini geçici bir görevle sınırlandırmalarından kaynaklanmaktadır. Nitekim, "özellikle Hıyanet-i Vatanîye Kanunu, Nisab-ı Mützakere Kanunu ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndan çıkan ortak formül, Hilafet ve Saltanatın, Vatan ve Millet'in kurtarılması ve bağımsızlığı" olup, "Meclis bu amacına ulaşana kadar çalışmalarını sürdürmek kararı almıştır."¹³

Saltanatın meşruiyetinin tartışılmadığı bir ortamda, özellikle halka yayımlanan beyannamelerde Ankara daha bir titizlik göstermiştir. Çünkü yeninin halk nezdinde kabul görmesi, ancak eskinin toplum bilincinde gerçekten eskiye dönüşmesi ile mümkündür. Diğer bir deyimle, bir önceki yöneten-yönetilen ilişkisinde, yöneten tarafın yönetme yeteneğinin son bulduğuna ilişkin ortak kaniya sahip olunmasıdır. Doğal olarak bu kaniya varılması ya da bu düşünceye buluşulması kısa sürelik bir olay değildir. Bu, daha çok bir süreç dahilinde gerçekleşmiştir. Bu süreçte ulusal hareket, yukarıda sözü edilen tutsak padişahı kurtarmak söylemini dozunu azalta azalta tekrarlamıştır. Büyük Millet Meclisi'nin açılmasının hemen ertesinde 25 Nisan 1920'de BMM'nin düşman

¹²Tarik Zafer Tunaya, "Tarihin Yolu Nasıl Keşfedilir? Atatürk ve Osmanlı Mirası", *Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk*, 2.b., İstanbul: Eczacıbaşı Vakfı yay., 1986, s. 18.

¹³Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, 4.b., İstanbul: Afa yay., 1996, s. 179.

propagandasına inanılmaması için ülkeye yayımladığı bildirideki şu sözler dikkat çekmektedir: “Millet Meclisi halife ve padişahımızı düşman tazyikından kurtarmak, Anadolu'nun parça parça şunun bunun elinde kalmasına mani olmak, payitahtımızı yine ana vatana bağlamak için çalışıyor. Biz vekilleriniz Cenabı Hak ve Resulü Ekremi namına yemin ederiz ki, padişaha, halifeye isyan sözü bir yalandan ibarettir.”¹⁴

Halka yayımladığı beyanname ile padişaha bağlılığını bildiren Büyük Millet Meclisi, padişaha da 27 Nisan 1920'de bu yolda bir arıza göndermiştir.¹⁵ “Padişahı azam, halife ve hakamı akdesimiz efendimiz” hitabı ile başlayan arızanın daha ilk cümlesinde “İstanbul'un işgali ve bunu takip eden fecayi üzerine vaziyeti tetkik ve *hukuku saltanatı seniyeleriyle* istiklali millimizi müdafaa ve temin etmek maksadıyla bu defa Ankara'da Büyük Millet Meclisi halinde içtima ettik” demek suretiyle, saltanat makamının üzerinde olmak gibi bir niyetlerinin bulunmadığını dile getirmiştir. Arızanın sonunda da “İlk sözü halife ve Padişahına sadakat olan Büyük Millet Meclisi son sözünün yine bundan ibaret olacağını süddei seniyelerine en büyük tazim ve huşu ile arz eder” diyerek halife-sultana olan bağlılığın daim olacağını ifade etmiştir.

Gerçekten de Milli Mücadele padişaha bağlılık bildiren bu tür yazılarla doludur. Ancak bu durum daha önce ifade edildiği gibi, ağırlıklı olarak söyleme dönüktür. Ulusal hareketin bu söylemi, temeldeki ideolojik ayrışmanın ve merkezden kopmanın görülmesine engel olmamalıdır.¹⁶ Önceleri İstanbul'u merkez kabul eden, Rıza ve Salih Paşa hükümetlerinin olumlu tavırlarının da katkılarıyla İstanbul'daki hükümeti meşru sayan Ankara, İstanbul'un işgalinden sonra işbaşına getirilen hükümet (Damat Ferit Paşa hükümeti) vesilesiyle İstanbul'un meşruiyetini hükümetler düzeyinde sorgulamaya başlamıştır. Çoğu kez sorumluluk hükümetlere ya da onların elemanlarına yüklenmiştir. Bunun da nedeni, ilk anda padişahla karşı karşıya kalmamak istenmemesidir. Anadolu'nun baskısı sonucunda Damat Ferit hükümetinin azledilmesinden sonra, toplanması kararlaştırılan Meclis'in İstanbul'da toplanmasına ise çok kimse hedefin hükümet olduğu düşüncesiyle karşı çıkmamış, Mustafa Kemal'in ısrarcılığına da bir anlam verememişlerdir.¹⁷

¹⁴ Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, Cilt IV, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi yay., 1991, s. 317.

¹⁵ Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, s. 320.

¹⁶ Tanör, Türkiye'de Kongre ..., s. 269.

¹⁷ Jacques Benoist-Méchin, Mustafa Kemal, Bir İmparatorluğun Ölümü, Türkçesi: Zeki Çelikkol, 3.b., Ankara: Bilgi yay., 1999, s.183.

III. TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN AÇILIŞ TÖRENİ

Törenler, meşru iktidarın meşruiyetinin simgesel birer göstergeleridir. Örneğin, Osmanlı'daki Cuma Selamlığı halkın padişahı görmesi için bir vesile olmasından çok, bir iktidar işaretidir. Bunun gibi iktidar nişanelerinin sayısı Osmanlı'da pek çoktur. Geçerli Osmanlı-İslam kurumu ve kurallarını ilk anda olduğu gibi benimseyen ve meşruiyetini bu yerleşik kurallara dayandıran ulusal hareket de, bu tür simgesel değerlere büyük önem vermiştir. Bu türden olanların en dikkat çekenini Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılış törenidir.

İstanbul'un işgali üzerine Ankara'da olağanüstü yetkilerle donatılmış bir meclis açılması fikri hemen belirmiş, bu amaçla Mustafa Kemal, 21 Nisan 1920'de bir bildiri yayınlamıştır.¹⁸ Ordu komutanlıklarına, illere, bağımsız sancaklara, Müdafaa-i Hukuk Merkez Kurulları'na ve Belediye Başkanlıklarına gönderilen bildirim dinsel temalarla dolu olduğu gözlenmektedir. Bir ulusal meclisin açılış çağrısından beklenecek radikal bir bildiri tercih edilmemiştir. Aslında radikallik meclisin ruhunda mevcuttur. "Egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur" ifadesi, bu radikalliğin en somut göstergesidir. Ancak bu söz bazılarınca daha önce de olduğu gibi yalnızca temsili bir sistemin ifadesi olarak algılanmıştır. Başka bir ifadeyle, meşrutî yönetimin bir parçası gibi düşünülmüştür. Oysa artık sözkonusu olan farklı bir yönetim anlayışıdır. Fakat bu açıklamayı yapmak ya da bu belirlemenin üzerinde durmak tercih edilmemiştir. Bu tercih, yukarıda anılan bildiriye de yansımış görünüyor.

Bildirinin ilk maddesinde Meclis'in cuma namazından sonra açılacağı belirtildikten sonra ikinci maddesinde, açılışın cumaya denk getirilmek suretiyle o günün kutsallığından yararlanılacağı ifade edilmiştir. Daha sonraki maddelerinde de aynı temalara vurgu yapılmakta, kurbanlar kesilmesi, hatimler indirilmesi ve Buhari okunması gibi dinsel törenler gerçekleştirileceği belirtilmektedir. Dinsel törenler tamamlandıktan sonradır ki, Meclis'in açılışından dolayı resmi kutlamalara başlanacağı ifade edilmektedir.

Büyük Millet Meclisi'nin açılmasına yönelik yapılan bu çağrıda böylesine dinsel temaların yer alması ve dinsel törenlere bu denli önem verilmesi, halife-sultanın Anadolu hareketini padişaha isyan olarak halka gösterirken, Ankara'nın da buna karşılık olarak geleneksel İslam'ı kullanmak suretiyle halkı kendi yanına çekmek istemesinin bir sonucudur. Ayrıca "Birinci Meclis'in toplanışına dinsel meşruiyet kazandırmak için

¹⁸Söylev, Cilt I, Ankara TDK yay., 1978, s. 313.

İslam toplumunun yönetim usulünün meşveret olduğu vurgusu hiçbir zaman ilmal edilmemiş, sürekli tekrarlanmıştır.”¹⁹

Mustafa Kemal’in 21 Nisan 1920 tarihli bildirisine uygun bir şekilde Büyük Millet Meclisi açılmıştır. “23 Nisan 1920’de Hacıbayram Camiinde Cuma namazı kılındıktan sonra, camiin avlusunda büyük bir kalabalık toplanmıştı. En önde, yeşil örtülü bir rahlenin üstüne konulmuş olan, Kuran-ı Kerim’i ve Lihye-i Şerife’yi (Peygamberin sakalından bir parça) başının üstünde taşıyan bir kişi vardı. Törene katılmış olanların geçeceği yolun iki tarafına halk ve asker sıralanmış bulunuyordu. Yavaş yavaş yürüyen ve her tip insandan meydana gelmiş olan bu alay, tekbir getire getire meclisin toplanacağı binanın önüne geldi ve durdu. Burada bir dua okunduktan ve kurbanlar kesildikten sonra milletvekilleri binaya girdiler.”²⁰

Yukarıda ayrıntıları ile verilen Büyük Millet Meclisi’nin açılış töreni de, aynı yerleşik değerlerin ve anlayışların hayata geçirilmesinden ibarettir. Ancak bunun sadece halk için yapılmış bir gösteri olduğu düşünülmemelidir. Zira Meclis’in üyelerinin bir çoğu da aynı yerleşik anlayışların birer temsilcileridir. Nitekim, Meclis’e yürüyen alayın her tip insandan meydana geldiği vurgusu, aslında sözkonusu Meclis’in homojen olmadığını anlatmak içindir. Eğer bir karşılaştırma yapılacak olur ise, bu anlayıştaki üyelerin çoğunlukta olduğu görülecektir.

IV. FETVA SAVAŞI

Ulusal hareket, başından sonuna değin merkezle uzlaşamayacak temel bir soruna sahiptir. Bu da iktidarın kimde olacağı, daha doğru bir söyleyişle iktidarın kaynağında neyin olacağı sorunudur. Eğer iktidarın kaynağı olarak ulus gösteriliyorsa, buna göre davranmak esas olacaktır. Meşrutî monarşi seçeneğine yer olmadığını görmek çok da güç olmasa gerek. Bir kere Sarayın kendisi anayasayı uygulamayarak, meclisi feshederek, yani varolan meşrutî yönetimden vazgeçerek bu seçeneğin önünü tıkamıştır. Veliâht Abdülmecit’in Mustafa Kemal tarafından padişahlığa getirilmesinin düşünülmesi,²¹ meşrutî bir düzenin hepten dışlanmadığını gösterse de, gerçekte halife-sultan düşüncesinden yeterince bir kopuşun henüz gerçekleşmemiş olmasından dolayıdır. Ayrıca, bu düşünceden kısa sürede vazgeçilmiş olması, Musatafa Kemal’in meşrutî bir yönetime de taraftar olmadığını göstergesidir.

¹⁹Akın, s. 48.

²⁰Selahattin Tansel, **Mondros’tan Mudanya’ya Kadar**, Cilt III, İstanbul: MEB yay., 1991., s. 94.

²¹A.Jevakhoff, **Kemal Atatürk**, Paris 1989, s.257’den aktaran: Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası**, Ankara: İmge Kitabevi yay., 1994, s. 274.

Nasıl ki, Mustafa Kemal'in kafasında Saray'la uzlaşmak diye bir şey yer almıyorsa, Saray'da da Ankara ile uzlaşmak düşüncesi bulunmamaktadır. Bunun sonucunda da ciddi bir iktidar savaşı ortaya çıkmıştır. Bu savaşta doğal olarak ilk anda üstünlük İstanbul'un elindedir. Çünkü yerleşik anlayışların doğurduğu sonuçlar İstanbul'un iktidarını olağan görmekte, Ankara'yı destekleyicilerin bile son tahlilde İstanbul'un yanında olduğu görülmektedir. İşte bu üstünlük sayesinde Saray, Ankara'ya hükmetmeye çalışmış, bunu yapamadığı anda da başta Mustafa Kemal olmak üzere ulusal hareketin içinde yer alan herkesi padişaha isyan etmekle suçlamıştır.

Bu suçlamaların başında Şeyhülislam Dürrizade Esseyyit Efendi'den alınan fetva gelir. Fetvada özetle, ülkede bazı "şerir" kişilerin bir araya gelip kendilerine liderler seçerek, "teb'a-i sadıka-i şahaneyi" hile ve yalanlarla "iğfal" ettikleri; halktan asker toplayıp bunları teçhiz bahanesiyle mal toplayarak "şer'i şerif'e aykırı davranışları; bir çok asker ve sivil memuru azledip yerlerine kendi adamlarını geçirmek suretiyle "imamet makamı"na karşı ihanet içinde oldukları vurgulanmakta ve liderlerinin ve onlara bağlı olan asilerin dağılınmaları yönündeki emre karşı "hâlâ inat ve fesatlarında ısrar ederlerse", "katl ve kıtallerinin" "meşru ve farz" olduğu ifade edilmektedir.²² Aynı gün padişahın Hatt-ı Hümayun'u ve hükümetin beyannamesi de Takvim-i Vekayi'de yer alır. Gerek Hatt-ı Hümayun, gerekse hükümetin beyannamesi, sözkonusu fetvaya atıfta bulunmak suretiyle, Anadolu hareketini padişaha isyan olarak nitелеmekte ve bu hareketlerinden vazgeçeceklerin affolunacağı, direnenlerin ise cezalandırılacağı belirtilmektedir.²³

Bu fetvanın yayımlanmasından sonradır ki, Ankara ile İstanbul arasında uzlaşma olasılığı tamamen ortadan kalkmıştır. Zaten Damat Ferit Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesi, bu düşük olasılığa darbe vurmuştu. Fetva ise kesin olarak bu olasılığı yoketmiştir.

Şeyhülislamın verdiği fetvanın hükümet üyeleri arasında tartışıldığı ve bunların meydana getireceği sakıncalar üzerinde durulduğu, ancak Damat Ferit Paşa'nın bu konuda İngilizlerin ısracı olduğunu söyleyerek, muhafiflerini susturduğu söylenir.²⁴ Bu, biraz da tüm sorumluluğu Damat Ferit Paşa'ya yükleme politikası olarak görülebilir.

²²Takvim-i Vekayi, "Fetva-yı Şerife Suretidir", No: 3824, 11 Nisan 1920, s.1.

²³Takvim-i Vekayi, "Hatt-ı Hümayun" ve "Hükümetin Beyannamesi", No: 3824, 11 Nisan 1920, s.2.

²⁴Ahmet Reşit Rey, *Gördüklerim-Yaptıklarım*, İstanbul, 1945, s. 284'den aktaran: Tansel, s. 88.

Nitekim aynı politika bu kez Ankara tarafından kullanılacaktır. Yani, halife-sultana doğrudan dokunulmayacak, hükümetlerinin yanlış yolda olduğuna vurgu yapılacaktır.

Geleneksel meşruiyetin temel dayanaklarından biri olan İslamın fetva kurumunu, İstanbul hükümeti karşı devrimci bir araç olarak kullanırken, Mustafa Kemal aynı aracı devrimci bir biçimde kullanarak karşılık vermiştir.²⁵ Nitekim Mustafa Kemal, Damat Ferit Paşa hükümetinin işbaşına gelmesinden sonra, Anadolu'ya karşı olan tüm güçler ve Yunan ordusu birlik halinde ulusal hareketi yıkmak için çalışmaya başladıklarını, bu ortak saldırı politikasının yönergesinin de çıkarılan "Padişaha Karşı Ayaklanma" fetvası olduğunu dile getirir ve kendilerinin de Meclis toplanır toplanmaz, Anadolu'daki yüksek din bilginlerinden fetva alarak karşı önlemlere giriştiklerini ifade eder.²⁶

Ankara Müftüsü Mehmet Rifat (Börekçi) imzasıyla yayımlanan bu fetvada özetle, İstanbul'un yabancılar tarafından işgal edilmesi sonucunda ülkede halife-sultanın sözünün artık geçmediği, yabancıların elinde tutsak olmasından dolayı milletin haklarını savunamadığı, ülkede İngiliz kanunlarının geçerli hale geldiğini, dolayısıyla böyle bir durumda düşmana karşı mücadele etmenin şer'an caiz olduğu belirtilmektedir.²⁷

Bu fetvanın, Anadolu'daki tüm din bilginlerince onaylanması, Ankara tarafından istenmiştir. Böylece İstanbul'a karşı Anadolu uleması kullanılacaktır. Burada her ne kadar İstanbul'un saldırısına aynı silahla karşılık veriliyorsa da, olay yalnızca bundan ibaret değildir. Belirtilmesi gereken en önemli husus, sultanın inhisarında olan fetva isteme hakkının, bu kez millet adına ortaya atılan bir başka güç tarafından kullanılmasıdır. Aynı zamanda İstanbul ulemasının yerine Anadolu uleması ikame edilmektedir ki, bunun açık anlamı halife-sultanın ve onun ulemasının artık Anadolu'da tanınmamasıdır.

Ankara bir yandan kendi hukuksal meşruiyetini yaratırken, öte yandan İstanbul'un elinden geleneksel meşruiyet araçlarını da almaktadır. Böylece Ankara, tek merkez, tek iktidar olma yönünde önemli bir adım atmaktadır. Burada sözkonusu olan Ankara'nın fetva kurumuna verdiği önem değil, meşruiyet araçlarını kendi elinde toplamak arzusudur.

²⁵Timur, s. 28.

²⁶Söylev, Cilt II, s. 327.

²⁷Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Cilt I, Sadeleştirilen: Faruk Özerengin, İstanbul:

Emre yay., 1993. s.648-649.

Fetvanın hemen arkasından 11 Mayıs 1920'de, İstanbul hükümeti Mustafa Kemal'i gıyabında ölüme mahkum etmiştir. Bu mahkumiyet kararı, imparatorluk ile milleti karşı karşıya getirmiştir.²⁸ Bu karar, aynı zamanda "Padişahın halk gözünde itibarını çok düşürmüş ve Profesör Rustow'un dediği gibi, teşkilatlı din müessesesinin Türk toplumdaki yerini daimi olarak çok sarsmıştır."²⁹

V. SALTANAT KARŞISINDA HİLAFET

Lozan Konferansı'na İtilaf Devletleri daha önce tıpkı Londra Konferansı'nda yaptıkları gibi Türkiye adına hem İstanbul hem de Ankara hükümetini çağırınca, saltanat kurumu önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Bu duruma bir de sadrazam Tevfik Paşa'nın önce Mustafa Kemal'e, sonra da Büyük Millet Meclisi'ne gönderdiği yazılardaki³⁰ gerek üslubu gerekse önerileri eklenince, Ankara için saltanatı kaldırmanın zamanı gelmiştir. Hele Tevfik Paşa'nın "sadrazam" sanımı kullanması, Mustafa Kemal Paşa'nın şiddetli tepkisine neden olmuştur.³¹

Her ne kadar Lozan Konferansı öncesi Ankara-İstanbul ikiliğini ortadan kaldırma fırsatı doğmuş olsa da, saltanatın yalnızca böyle pratik bir sorunun gerekçe gösterilerek kaldırıldığını ileri sürmek doğru olmayacaktır. Bir kere saltanat makamının aynı zamanda hilafet makamı olması itibarıyla bu durumun ortaya çıkaracağı güçlük vardır. Bu nedenle saltanat kurumunun hilafet kurumundan ayrılması gündeme gelmiştir. Nitekim Mustafa Kemal Paşa'nın saltanatın kaldırılması dolayısıyla Büyük Millet Meclisi'nde 1 Kasım 1922'de yaptığı konuşmasının esası, saltanat ile hilafetin birbirinden ayrılabilceği üzerinedir.³² Dolayısıyla buradaki güçlük, Meclis'i ve kamuoyunu hem saltanatın kaldırılmasına ikna etmek, hem de halifenin aynı zamanda sultan olması gerektiği anlayışına son vermek. İşte Mustafa Kemal Paşa da tarihten örnekler vermek suretiyle bunu yapmıştır.

Görülüyor ki, iki kurum, hilafet ve saltanat, Mustafa Kemal tarafından birbirinin olmazsa olmaz koşulu olmaktan çıkarılmış, saltanatın kaldırılması için hilafet öne çıkarılmıştır. Dolayısıyla monarşiye karşı geleneksel İslamın önemli bir kurumu, hem de çoğu zaman emirlikle eş anlamlı kurumu olan hilafet kullanılmıştır. Fakat, kısa bir süreliğine de olsa ayakta kalan hilafetin, eski anlayışla sürdürülmesine de olanak

²⁸Benoist-Méchin, s. 189.

²⁹Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul: Afa yay., 1996, s. 53.

³⁰Söylev, Cilt III, Belgeler, Belge No: 260-263, haz.Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, İstanbul: Çağdaş yay., 1988, s. 267-268.

³¹Söylev, Cilt II, s. 503.

³²Söylev, Cilt III, Belgeler, Belge No: 264, s.275.

tanınmamıştır. Hilafet makamının destekçisinin Türkiye halkı olduğu ve bunu Türkiye halkının vicdan ve din görevi olarak üstlendiği ve güvence verdiği belirtilmek suretiyle,³³ bu makamın varlığını ve devamlılığını sağlama gücünü ya da kaynağını yine ulusa bağlamak ihmal edilmemiştir.

Bu tavrın anlaşılabilir bir nedeni vardır. “Bir toplum, düzenin meşruiyetini ne denli ideal şema etrafında düşünürse düşünsün, bu o toplumun mekanım ve zamanın görgüllüğünden kopuk olduğu anlamına gelmez... Türk siyasal hayatında ideal düzen pratiğinin yanı sıra bir de zaruret hali söz konusudur. Yeni, hep bir zaruretin sonucudur. Ne var ki, meşruiyetini zaman ve mekanın gereklerine değil, idealin gereklerine bağlar.”³⁴ Dolayısıyla hilafet makamının, gelecekteki durumunun ne olacağına bakılmaksızın, diğer bir devinle yaşayıp yaşamayacağı düşünülmemektedir, eskisinden farklı bir meşruiyet kavramı ile, yani ulusal egemenlik esasına dayanmak suretiyle devam etmesine izin verilmiştir. Yeni Türkiye eski kurumları reddetmese bile, bunların artık eski ilişkiler üzerinden devamını sağlamasının mümkün olmadığını böylece göstermiştir. Nitekim, “Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey’in seçilmiş halifeyi Ankara’ya kadar gelerek Meclis önünde yemine davet edişi”,³⁵ halifenin Meclis’in üstünde yer alamayacağını göstermeye yöneliktir.

VI. YASAL-ANAYASAL SÜREÇ

Mustafa Kemal, Milli Mücadele’nin başından sonuna değin yasal ve meşru yollardan ayrılmamaya büyük özen göstermiştir. Bu çerçevede özellikle Sivas Kongresi’nden sonra daha bir fiili harekete dötüşen ve İstanbul’la çekişmeye başlayan Anadolu hareketi bu fiili durumunu abartarak, yasal ve meşru yollardan ayrılmamıştır. Hatta bu eğilimde olanlara izin vermemiş, kendinden habersiz hareketleri de cezalandırmıştır. Bunun askeri alandaki örneği Kuvayı Milliye birliklerinin düzenli birlikler haline sokulmasıdır. Bu düzene uymak istemeyen unsurların tasfiyesinin zorluğu bilindiği halde, toplumsal meşruiyeti sağlamak için bu hareketten vazgeçilmemiştir.

Ulusal hareket, her ne kadar devrimci bir niteliğe sahipse de, özellikle kongreler döneminde yasallığa, anayasal davranmaya büyük önem vermiştir. Sivas Kongresi’ni açış konuşmasında Mustafa Kemal, İstanbul hükümetinin Anayasa’ya tamamen aykırı davranışlarından söz etmekte, aynı kongrede görüşmeler sırasında, merkezi hükümeti düşürmek için burada geçici bir hükümetin kurulmasının tehlikeli olacağından ve her

³³Söylev, Cilt III, Belgeler, Belge No: 264, s.275.

³⁴Oktay, s. 49.

³⁵Akm s. 396.

işlerini meşru, mahzursuz ve özellikle yasal yapmak istediklerini vurgulamaktadır.³⁶ Mustafa Kemal'in bu tavrından dolayı bazı yazarlar Sivas Kongresi'nin ihtilalci olmadığını ve bir ihtilal komitesi sayılamayacağını ileri sürmektedirler.³⁷

Ulusal hareketin yasallığa bu denli önem vermesi, onun devrimci karakterini ortadan kaldırmaz. Nasıl ki, yasal yolları tamamen reddeden bir hareket, sırf bu tavrından dolayı ihtilalci addedilmiyorsa, yasallıktan ayrılmamak da bir kişiyi ya da hareketi ihtilalci olmaktan herhalde alıkoymaz.

Yasal-Anayasal davranmanın esaslarından biri, temsil kurumudur. Mustafa Kemal için temsiliyete bağlı kalmak her zaman büyük önem taşımıştır. Sivas Kongresi'ni açış konuşmasında, Erzurum Kongresi'nin yalnızca Doğu Anadolu'dan gelen delegelerden oluşması nedeniyle yetkisini bu çevreyle sınırladığını, bu nedenle Doğu Anadolu'daki cemiyetlerin birleşmesinden oluşan topluluğa ad verilirken Doğu Anadolu sınırlamasının koyulduğunu, doğrudan doğruya "Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" ya da "Anadolu-Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" genel adını kullanmak ve bütün ulusun hakları adına kendi kendine yetki vermek doğru olmazdı diyerek,³⁸ temsiliyetin niteliğini de abartmamıştır.

Milli Mücadele'nin ilk başlarından başlayarak gelişen bu tavır, kongreler dönemi ile sınırlı kalmamıştır. Kongrelerin ardından oluşturulan "Heyet-i Temsiliye", ulusal hareketi ilk anda yöneten meşru organ olmuştur. Ancak, ulusal hareket, bu organı gerçekleştirmek istediği amacı için yeterli görmemiş, bir an önce Meclis'in açılması gerektiğini dile getirmiştir. Anadolu'nun baskısı sonucunda Meclis-i Mebusan için seçimlerin yapılmasına izin çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun altıncı genel seçimi olan 1919 seçimleri, ulusal hareketin fiilîlikten sıyrılarak hukuksal bir nitelik almasına doğru atılmış ilk adımdır.³⁹ "Anadolu ve Trakya'da temsile dayalı kongrelerin toplandığı ve bağlayıcı kararlar aldığı bir dönemde, artık iktidarlar için seçim dışında bir meşruluk kaynağı pek kalmamıştı."⁴⁰

Son Osmanlı Parlamentosu, gelenekçilerle devrimcilerin mücadelesine sahne olmuştur. Meclis-i Ayan, hükümet taraftarı ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın etkisi

³⁶Tanör, *Türkiye'de Kongre...*, s. 240-241.

³⁷F.Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, 2.b., Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1983, s. 120. Mahmut Goloğlu, *Sivas Kongresi*, Ankara: Başnur Matbaası, 1969, s. 64. Zikreden: Tanör, *Türkiye'de Kongre...*, s. 242.

³⁸Söylev, Cilt III, Belgeler, Belge No: 54, s. 43.

³⁹Tunaya, "Osmanlı İmparatorluğundan...", s. 182.

⁴⁰Tanör, *Osmanlı...*, s. 175.

altındayken, Meclis-i Mebusan, Müdafaa-i Hukuk yanlısı olduğunu açıkça belli etmiştir.⁴¹ Meclis-i Mebusan, Meclis-i Ayan'a göre devrimci bir nitelik taşımasına rağmen, Mustafa Kemal tarafından ulusal hareketin devrimci karakterini yeterince yansıtmadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Meclis'te kurulması planlanan grubun adının "Müdafaa-i Hukuk" yerine "Fellahı Vatan" olarak konulması, Mustafa Kemal'in bu adı "Fellah-ı Vatan" olarak küçültücü bir biçimde kullanmasına yol açmıştır.⁴² Müdafaa-i Hukuk adının kullanılmamasının gerekçesi ise, bunun daha önceki İttihat ve Terakki tahakkümünü andıracağını düşündürmesidir.⁴³

Meclis'in İstanbul'da toplanması halinde saldırıya uğrayacağına ve dağılacığına kesin gözüyle bakan Mustafa Kemal, buna rağmen İstanbul'daki Meclis-i Mebusan'a başkan olmak istemiştir. Amacının dağıtılan mebusları Meclis Başkanı niteliği ve yetkisiyle çağırarak olduğunu söyleyen Mustafa Kemal⁴⁴, tıpkı, Anadolu'ya geçerken kendisine verilen müfettişlik görevinin sınırlarını genişletmek isterken olduğu gibi, ilk anda duruma müdahale edecek niteliklere sahip olmayı gerekli görmüştür. Nitekim, 16 Mart'ta İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgalinden sonra, Meclis-i Mebusan üyelerinin Anadolu'nun güvenli bir yerinde yeniden toplanması için, Meclis-i Mebusan Reisi Celalettin Arif Bey'le Mustafa Kemal'in telgraf başındaki tartışmaları⁴⁵, Mustafa Kemal'in başkan olma istasının haklılığını kanıtlamaktadır.

İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından 16 Mart 1920'de resmen işgal edilmesinden iki gün sonra toplanan Meclis-i Mebusan, sözkonusu işgali protesto ederek, birleşimleri ertelediğini duyurmuştur. Meclis-i Ayan, bu kararı, "tatil", "tecil", "temdit" ve "fesih" işleminden biri olmadığı ve ne sayılması gerektiğinin bilinmemesinden dolayı hukuki bulmamıştır.⁴⁶ Ancak bu karar, Meclis'in başka koşullar altında toplanabilmesini sağlayacak bir "hukuki köprü" oluşturmuştur.⁴⁷

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Ankara'da 23 Nisan 1920'de açılması ile "Müdafaa-i Hukuk hareketi fiililikten kurtulmuş, yasal bir organa sahip olmuştur."⁴⁸ "TBMM'nin ilk icraatlarından biri bütün iktidarı, o arada yasama iktidarını üzerine aldığı belirleyen *Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Sureti Teşekkülü Hakkında Heyet-i Umumiye Kararı*'dır. Bu karar, fiili konvansiyonu TBMM'ye dönüştürecek en önemli

⁴¹Tunaya, "Osmanlı İmparatorluğundan...", s. 186.

⁴²Söylev, Cilt I, s. 262.

⁴³Tunaya, "Osmanlı İmparatorluğundan...", s.187.

⁴⁴Söylev, Cilt I, s. 262.

⁴⁵Söylev, Cilt I, s. 307 v.d.

⁴⁶Tunaya, "Osmanlı İmparatorluğundan...", s.198.

⁴⁷Tanör, *Osmanlı...*, s. 176.

⁴⁸Tunaya, "Osmanlı İmparatorluğundan...", s.200.

hukuki adım"⁴⁹ olmuştur. Meclis, "varlık" ve "meşruluk" sorununu, 2 sayılı ve 29 Nisan tarihli, Meclis'e karşı isyanı cezalandıran "Hiyanet-i Vataniye Kanunu", İstanbul'la her türlü haberleşmenin kesilmesine ilişkin 6 Mayıs 1920 tarihli kararname ve İstanbul'un işgalinden sonra, İstanbul tarafından ve Meclis'in onayı dışında yapılacak bütün anlaşmaların geçersiz sayılacağına ilişkin 1920 tarih ve 7 sayılı kanunla, aşmayı ve İstanbul'la meşruluk çatışmasından galip ayrılmayı amaçlamıştır.⁵⁰

Milli Mücadele'nin bu şekilde kanun ve karamelerle yürütülmesini altındaki temel etmen, hukuksal davranma isteğidir. Bu istek, 1921 Anayasası ile en üst noktaya ulaşmıştır. "Kurtuluş mücadelesinin yeni bir Anayasa altında sürdürülmek istenmesi, *hukukilik* eğiliminin taçlandırılması demektir."⁵¹

Anayasa hazırlıkları, daha Meclis'in açılmasından hemen sonra başlamıştı. Bu amaçla kurulan bir komisyon, hazırlamış olduğu sekiz maddelik bir tasarıyı 18 Ağustos 1920'de Meclis'e getirmiştir. Bu tasarıda yer alan, "Halife ve Padişahın tutsak oluşundan ve başka olayların da buna eklenmesinden doğan zorunluk üzere kurulan Meclisimizin, bugünkü kuruluşuyla sonsuza değin sürüp gideceğini kabul etmek, aşırı ve olağandışı durumlara olağan bir biçim vermek olur; oysa, olağandışı durumların kalımlı olamayacağı genel kuraldır"⁵² cümlesi ile Meclis, kendini geçici bir görevle yükümlü kılmuştur. Tasarının ilk maddesinin "Büyük Millet Meclisi, yasa ve yürütme güçlerini kendinde toplar ve devleti bağımsız olarak kendisi yönetir" biçiminde olması, tartışmalara yol açmış, birçok mebus bu maddenin başına "Halifelik ve padişahlığın kurtulmasına, yurt ve ulus bağımsızlığının sağlanmasına değin" ifadesinin konulmasını istemiştir.⁵³ Bu tartışmalar günlerce sürmüş ve sonunda Mustafa Kemal 25 Eylül'deki gizli oturumda, bu konudaki düşüncelerini açıklamıştır. Meclis'in "Halifelik ve padişahlıkla, halife ve padişahla bu denli çok ilgilenmesini sakıncalı" bulan Mustafa Kemal, bugünkü padişahın hain olduğunu ifade ettikten sonra, onun yerine bir başkasının seçilemeyeceğini, seçilse bile bugünkü padişahın haklarından vazgeçmeyerek İstanbul'da oturmaya devam edeceğini söylemiş ve bu sorunun "geniş, ince ve önemli olduğunu" belirterek, "Ali ile Muaviye devrini yeniden yaşamamak" için, sonraya bırakılmasını istemiştir.⁵⁴

⁴⁹ Akın, s. 48.

⁵⁰ Tanör, *Osmanlı...*, s. 179.

⁵¹ Tanör, *Osmanlı...*, s. 188.

⁵² Söylev, Cilt II, s. 416.

⁵³ Söylev, Cilt II, s. 416.

⁵⁴ Söylev, Cilt II, s. 417.

Bu dönem, bir devletin kurulması için yapılan hazırlıkların başladığı dönemdir. Anayasa da bunun bir parçasıdır. Gerek Meclis'in niteliği, gerekse halife-sultanın durumu üzerinde yapılan tartışmalar, ulusal hareketin kadroları arasında çatışmanın artacağına ilişkin işaretlerdir. Geleneksel olanın hâlâ güçlü olması, büyük çatışmayı sonraya ertelemiştir. Bu çatışma yalnızca kadrolar arasında olmayıp, Anayasanın içinde de yer almaktadır. Nitekim, 1921 Anayasasının ilk maddesi, "Egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur" şeklindedir. Bu, "adı konulmamış bir cumhuriyet ilanı" olarak değerlendirilmektedir. Ancak Anayasa, Büyük Millet Meclisi'ne, şeriat hükümlerini uygulamak ve yürütmek yetkisini tanımıştır. Dolayısıyla 1921 Anayasasıyla da, geleneksel Osmanlı-İslam kurumlarından kopuş sağlanamamıştır. Zaten, Kanun-ı Esasî'nin 1921 Anayasası ile çelişmeyen hükümlerinin yürürlükte kalması da kabul edilmişti. Dolayısıyla, geleneksel Osmanlı-İslam kurumlarına hâlâ ihtiyaç vardır.

VII. SONUÇ

Milli Mücadele'nin meşru bir zeminde verildiği, hareket hattını, meşruiyet, hatta bazen yasallık içersinde kalarak belirlediği, tartışma götürmez bir gerçekliktir. Ancak, sözkonusu meşruiyetin nasıl bir meşruiyet olduğu, daha doğru bir deyimle ne tip bir meşruiyetin yaratıldığını belirlemek, kuşkusuz ifade edilmeye değer. Dolayısıyla burada ortaya çıkan sonuçlar, geleneksel ile modern olanın çoğu kez çatışma içersinde, ama pekâlâ birlikte varolabileceğini göstermektedir.

Aslında bu durum, yani geleneksellik ile modernlik, yalnızca bu ve buna benzer örneklerde biraraya gelen unsurlar olmayıp, modern toplumlarda da bir arada yaşarlar. Doğal ki, burada aslolan modern olup, diğeri çok tali konularda geçerli sayılabilecek, ya da başvurulabilecek bir unsur olmaktadır. Sonra unutulmamalıdır ki, iktidar kaynaklarının hepsinin farklı zaman dilimlerinde ve farklı mekanlarda yer alması diye bir şey olmayıp, bunların aynı toplumda bazen hepsinin birden varlığına tanık olunabilir.⁵⁵

Milli Mücadele, hem düşmanı yurttan atma, hem de yeni Türkiye'yi yaratmanın adıdır. Böyle olunca, öncelikli hedef olarak belirlenen düşmanı yurttan atmak için, meşru ve yasal iktidarın alacağı tavır büyük önem taşımaktadır. İstanbul hükümetinin daha ilk baştan itibaren düşmanla işbirliği içersinde olması, ulusal harekete karşı çıkması ve bu hareket içinde yer alanları cezalandırmak istemesi, düşmanla mücadele edecek meşru bir merkeze ihtiyaç olduğunu göstermiştir. Bu merkez yaratılırken, diğerine doğrudan yüklenilmemesi, hükümetlerine ya da elemanlarına karşı çıkılması, tamamen toplumdaki yerleşik anlayışları gözetmenin bir sonucudur. Bu ne kadar ileriye

⁵⁵Ahmet Taner Kışlalı, *Siyaset Bilimi*, Ankara: A.Ü. yay., 1987, s. 92.

vardırılırsa vardırılsın, Milli Mücadele'nin nihai tasarımı ulusal egemenlik ilkesini hakim kılmak ve yasal-ussal bir meşruiyet yaratmak olduğu sığre, geleneksel olanın kullanılmış olması, onun bu nihai tasarımına gölge düşürmez.

KAYNAKLAR

- Akın, Rıdvan. **TBMM Devleti (1920-1923)**, İstanbul: İletişim yay., 2001.
- **Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri**, Cilt IV, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi yay., 1991.
- Benoist-Méchin, Jacques. **Mustafa Kemal, Bir İmparatorluğun Ölümü**, Türkçesi: Zeki Çelikkol, 3.b., Ankara: Bilgi yay., 1999.
- Karabekir, Kazım. **İstiklal Harbimiz**, Cilt I, Sadeleştiren: Faruk Özerengin, İstanbul: Emre yay., 1993.
- Karpat, Kemal. **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul: Afa yay., 1996.
- Kapani, Münci. **Politika Bilimine Giriş**, Ankara: A.Ü.H.F. yay., 1975.
- Kışlalı, Ahmet Taner. **Siyaset Bilimi**, Ankara: A.Ü. yay., 1987.
- Mardin, Şerif. "Yenileşme Dinamiğinin Temelleri ve Atatürk", **Türkiye'de Toplum ve Siyaset**, 7.b., İstanbul: İletişim yay., 1999, ss. 204-241.
- Oktay, Cemil. "Ulusal Egemenlik İlkesinin Türk Siyasal Hayatında Yeri", **Siyaset Yazıları**, İstanbul: Der yay., 1998, ss. 44-50.
- **Söylev**, Cilt I-II, Ankara TDK yay., 1978.
- **Söylev**, Cilt III, Belgeler, haz.Hıfzı Vekdet Velidedeoğlu, İstanbul: Çağdaş yay., 1988.
- **Takvim-i Vekayi**, No: 3824, 11Nisan 1920.
- Tanör, Bülent. **Türkiye'de Kongre İktidarları 1918-1920**, İstanbul: YKY, 1998.
- Tanör, Bülent. **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, 4.b., İstanbul: Afa yay., 1996
- Tansel, Selahattin. **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Cilt III, İstanbul: MEB yay., 1991.
- Timur, Taner. **Türk Devrimi ve Sonrası**, Ankara: İmge Kitabevi yay., 1994.
- Tunaya, Tarık Zafer. "Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Rejimine Geçiş", **Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkcülük**, 3.b., İstanbul: Arba yay., 1994, ss.181-207.
- Tunaya, Tarık Zafer. "Tarihin Yolu Nasıl Keşfedildi? Atatürk ve Osmanlı Mirası", **Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk**, 2.b., İstanbul: Eczacıbaşı Vakfı yay., 1986, ss. 5-20.
- Weber, Max. **Sosyoloji Yazıları**, 2.b., Türkçesi: Taha Parla, İstanbul: Hürriyet Vakfı yay., 1987.